

TANRI DAĞLARI'NIN KARLI DORUKLARINDAN ARAL GÖLÜNE AKAN IRMAK; CENGİZ AYTMATOV

Ramazan DURMAZ*

"Hayat, bütün hiçliklerden daha kuvvetlidir ve Dünyada ondan kutsal başka bir şey yoktur. İşte onun için insan öldürülemez. Ama düşman gelip senin toprağını işgal etmişse dövüşülür, savaşılır. Ve sevgilinin şerefi de, insanın anavatanı gibi korunmalıdır" (Romandan).

Özet:

Bu yazıda, Kırgız yazar Cengiz Aytmatov'un 'Gün Olur Asra Bedel' ve 'Cengiz Han'a Küsen Bulut' isimli romanları değerlendirildi. Gerçekçilik, efsane ve bilim kurgu temeline oturttuğu bu eserlerinde yazar; Boranlılı Yedigey adında bir demiryolu işçisinin hayatını anlatıyormuş gibi görünse de asıl anlattığı, öğretmen Abutalip Kuttubayev'in hayatı ve onun çocukları için yazdığı halk efsaneleridir. İşte bu halk efsanelerinden biri, mankurtlaşma temasını işler. Mankurt, geçmişe ait hafızası tamamen silinmiş, efendisinin sözünü harfiyen yerine getiren insana denir. Eski Orta Asya Türk boylarından günümüze kadar anlatıla gelen bu efsanenin, günümüz insanına ve toplumlarına verdiği mesajlar ele alınmıştır. Yazar, bu mankurtlaşma olayını eski Sovyet rejiminde bizzat yaşayarak öğrenmiştir. Bunun yanında, mankurtlaşan toplumlara da gizliden gizliye eleştiri yapmaktan geri kalmaz. Bilim kurgu olarak anlatılan bölümde; dünyanın nükleer ışın çemberine alınarak mankurtlaştırılabileceğinden söz eder. Şamanizm öğeleri taşıyan "Cengiz Han'a Küsen Bulut" efsanesinde ise, doğanın ritmine karşı konulamayacağı, sosyal düzenlerin Tanrı katında ilahi bir adaleti aratmaması gerektiği vurgulanır.

Anahtar sözcükler: Cengiz Aytmatov, Juan Juan, Mankurt, Nayman, Sarı-Özek,

*The River Running From The Snow-Capped Submits Of Tanri (Tiyanşan) Mountain
To The Lake Of Aral; Cengiz Aytmatov*

Summary:

In the present writing, the novels, named 'The Day lasts More Than a Hundred Years' and

* Prof. Dr.

'The White Cloud of Genghis Khan' of Chyngyz Aitmatov, a Kirghiz novelist, were assessed. The author creates these works based on factuality, legends and scientific fiction and narrates the life of Abutalip Kuttubayev, a teacher, and his folk legends written by him for his children as if he pretended telling the life of a railroad employee named Yedigey, working in Boranlı Railroad Station, Kazakhstan. In one of his legends, Aitmatov describes the theme of becoming a mankurt (Mankurtlaşma). A mankurt is a captive man that made to forget everything for the past and thus becomes an ideal slave of his/her masters. The messages of the legend, becoming a mankurt, narrated throughout ancient Turkish tribes in Middle Asia to today's Turkish tribes, are handled in these works for the nowadays people and societies. Chyngyz Aitmatov personally experienced the process of becoming a mankurt during his life in Soviet regime. In addition, the author also makes implicitly a critic to societies that are under the process of becoming a mankurt. In his science fiction story, Aitmatov mentions that whole world can be made a mankurt through exposing the world to nuclear radiation loop. The author in his legend called 'The White Cloud of Genghis Khan', conveying elements for shamanism, narrates that it is not possible to defy against the rhythm of the nature and stresses that social orders should not make people seeking holy justice from the God.

Key words: Chyngyz Aitmatov, Juan-Juan, Mankurt, Nayman, Sarı-Özek.

'Gün Olur Asra Bedel Romanı'¹ üzerine

Gerçekçilik, efsane ve bilim kurgunun (Kara 2003:302) iç içe girdiği olayların anlatımı, Kazakistan'da Aral Gölü yakınında bulunan Sarı-Özek bozkırında başlar. Sarı Özek'te küçük bir tren istasyonu vardır. Adı Boranlı istasyonudur. Boranlı İstasyonunda işçi ve memurlara ait topu topuna 10 ev bulunmaktadır. Burada kışlar sert geçer; boran ve kar fırtınaları eksik olmaz. Yazları ise kavuran sıcaklar, Sarı-Özek'i yaşanmaz bir çöle çevirir.

Öykü, Boranlı istasyonunda çalışan Yedigey adında Kazak bir işçi üzerine kuruludur. Boranlı Yedigey, Stalin döneminde Sovyetlerin Almanlara karşı yaptığı bir muhaberede yaralanır. Aral Gölü kıyısındaki köyüne geri döner. Gençliğinde balıkçılık yapmıştır. Aral'ı ve onun köpüklü dalgalarını çok sever. Sanki Aral, Yedigey; Yedigey de Aral'dır. Karısı hamile kaldığında altın-mekre balığını rüyasında görmüş; fakat, ona dokunamamıştır. Altın-mekre balığı Aral'da yaşayan, tutulması zor bir balıktır. Kış başlangıcında Yedigey boğulma pahasına da olsa Aral'a gidip bu balığı tutar, karısına getirir. Karısı ona dokunduktan ve sevdikten sonra göle tekrar bırakır.

Yedigey, askerden dönüşünde Aral'ın kıyısına gelmiş, sanki bir insanmış gibi ona "merhaba Aral" diye fısıldamıştır. Bir süre dinlendikten sonra Boranlı'ya demiryolu işçisi olarak verilir. Yedigey, karısı ile birlikte Aral kıyısındaki köyünden Boranlı'ya taşınır. Boranlı'daki bütün işleri daha önce hemen hemen tek başına yapmış olan Kazangap adında bir demiryolu işçisi, Yedigey'e her konuda yardım eder, bir de ona ileride binek olsun diye bir köşek (yeni doğmuş deve yavrusu) hediye eder. Anlatıldığına göre bu köşekin soyu, Nayman Boyu'nun (İnan 1960; Demir 1995:109) develerinden, Ak Maya'dan (çift hörgüçlü, yetişkin dişi deve) gelmektedir. Yedigey'le aynı yöre-

1 Cengiz Aytmatov, *Gün Olur Asra Bedel* (Çeviren: Refik Özdek), İstanbul, Ötügen Neşriyat, 2001.

den olan Kazangap, ölmeden önce Aral'ı görmek istemiş, beraber yaptıkları ziyarette Aral'ın kurumaya başladığını görüp şaşırılmışlardır.

Aytmatov, kurumaya başlayan Aral Gölü'nün eski güzelliğini, altın-mekre gibi az bulunan (efsanevi?) balıkların bile yaşadığını anlatmakla çevre ile ilgili tedirginliğinin ilk işaretlerini vermiştir. Bozulan ekolojik dengenin insan ve hayvanları nasıl korkunç bir felakete doğru sürüklediğini, 'Dişi Kurdun Rüyalari'² adlı yapıtında anlatacaktır.

Kazangap, bir gün ölür. Boranlı Yedigey, bir yerde hayat yoldaşı olan Kazangap'a son saygısını ona yaraşır şekilde göstermek ister onun da vasiyeti budur. Onu Naymanlardan kalma Boranlı istasyonundan 30 km uzaktaki Ana-Beyit mezarlığına gömmek ister. Ama bunu yapmak kolay olmaz. Rus Uzay Üssü, Ana-Beyit mezarlığını da içine alacak şekilde tel örgülerle çevrilmiştir. Yedigey'in bu durumdan haberi yoktur. Yedigey arkadaşını defnetmek için yaptığı yolculuk sırasında; yokluk ve zorlukla geçen onca yılı yeniden yaşar, çocukları okutabilmek için katlanılan sıkıntıları hatırlar. Bu bir gün, sanki bir asır gibi gelir ve en önemlisi Abutalip Kuttubayev, bir öğretmen! İkinci Dünya Savaşı'nda Almanlara esir düşmüş, oradan kaçarak Yugoslav Kızıl Ordusu'na katılmıştır. Kızıl Yıldızla Rus devrimcilerinin fikirde ayrı düşmesinden sonra Kuttubayev casuslukla suçlanarak Boranlı istasyona demiryolu işçisi olarak sürülmüştür. Yedigey, Kuttubayev'i, onun karısı ve iki çocuğunun buraya gelişlerini ve katlandıkları zorlukları hatırlar. Bu küçük yerde okula gidemeyen Boranlı çocukların eğitimi için çırpındığını gözlerinde canlandırır. Sarı-Özek bozkırında anlatılan eski Kazak halk efsanelerini ve türkülerini topladığını ve sabaha kadar o küçük evin penceresinde cılız lamba ışığında bunları nasıl bir deftere yazdığını anımsar. Abutalip Kuttubayev "Bana göre bu türküler bize geçmişimizi anlatan belgelerdir" diyordu. İşte bu halk destanlarıdır ki, üstlerinin gözüne girmeye ve bir yerlere gelmeye çalışan basit ve işgüzar bir KGB ajanının Kuttubayev'i feodal bir yaklaşımla, çağ dışı ve ilkel masallarla nasıl karşı-devrimcilik yaptığını söyleyerek suçladığını hatırlar.

İşte Aytmato! Ustalığını burada gösterir. Roman tekniği açısından öykü, Boranlı Yedigey'i anlatıyor gibi görünür, ama asıl anlatılan Abutalip Kuttubayev ve onun ileride okusunlar diye çocukları için yazdığı halk efsaneleridir. Ayrıca katı rejimlerde, birilerinin daha yüksek mevkilere gelebilmek adına, masum insanları nasıl sudan bahanelerle suçladığıdır. Bu efsanelerden birinde, Nayman Boyu'ndan bir kadının mankurt edilen oğlu tarafından öldürülmesi anlatılır; Juan Juanların (Orkun 1946: 80) korkunç bir işkence yöntemi vardır. Juan Juanlar çok vahşi bir toplumdur. Savaşta elde ettikleri tutsakları çöle götürür, bir kuyu açar ve burada boğazına kadar toprağa gömerlerdi. Esirin başını kazırlar, taze bir deve derisini kazınmış başa iyice sararlar ve günlerce güneş altında bırakırlardı. Deri kurudukça başı daha sıkı kavrar, sıkar ve yeniden çıkmaya başlayan saçlar da korkunç bir acıya neden olurdu. Bu işkenceden sağ çıkabilenler, bütün geçmişini unuttur ve hafızalarında geçmişe ait en ufak bir hatıra kırıntısı bile kalmazdı. Ancak ve ancak onlar, kendi efendilerinin emirlerini yerine getirirlerdi. İşte bunlara mankurt denilirdi. Tarihte Naymanlar ile Juan Juanlar savaşmış, Naymanlardan bir genç mankurt yapılmıştı. Bir ticaret kervanı Nayman obasına

2 Cengiz Aytmato, *Dişi Kurdun Rüyalari* (Çeviren: Refik Özdek), İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2004.

uğramış, tüccarlar deve çobanlığı yapan bir mankurt gördüklerini anlatmışlardı. Nayman Ana bunun kendi oğlu olabileceğini varsayarak, Ak Maya'sına binmiş, tek başına günlerce Sarı-Özek bozkırında oğlunu aramış ve sonunda da bulmuştu. Nayman Ana usanmadan, günlerce gizli gizli deve sürüsünün yanına gelerek gence, kendisinin annesi olduğunu anlatmış; ancak, geçmişini unutan oğlunu bir türlü ikna edememişti. “*Oğlum senin adın Colaman, adını hatırladın mı? Babanın adı Dönenbay*” diyordu. Oğlunun efendisi olan deve sürüsünün sahibi, gence bir ok vermiş, kendisinin annesi olduğunu söyleyen kadını öldürmesini emretmişti. Nayman Ana, bir hatıra kırıntısı kalmıştır diyerek beraberce yaşadıkları olayları, kendisinin Naymanlardan olduğunu oğluna hatırlatmaya çalışmış ve kendisi ile dönmesi için yalvarmıştı; ancak, genç okunu çekerek anasını vurmuştu. Aytmatov şöyle devam ediyor:

“*Darbe öldürücüydü. Nayman Ana'nın başı sarktı, devenin boynuna sarılmak istediyse de tutunamadı, yere yuvarlandı. Ama kendisinden evvel beyaz yazması düştü başından. Ve bu beyaz yazma bir kuş olup havalandı. Ana'nın ağzından çıkan son sözleri tekrar ede ede uçup gitti: Adını hatırla! Kim olduğunu hatırla! Babanın adı Dönenbay! Dönenbay! ...*

İşte o gün bu gün; Dönenbay kuşu, Sarı-Özek bozkırında geceleri uçar dururmuş. Bir yolcuya yaklaşınca onun yanına sokulur: Adını biliyor musun? Kim olduğunu biliyor musun? Babanın adı Dönenbay! Dönenbay! Dönenbay! diye ötermiş.”

İşte Yedigey! Bu kırk yıllık arkadaşı Kazangap'ı, Nayman Ana'nın yattığı ve atalarından kalma Ana-Beyit mezarlığına bunun için gömmek istiyordu.

Bir yanda Mankurt olmak! Tüm geçmişini unutmak! Efendilerinin isteklerini harfiyen yerine getirmek! Öte yanda ise Yedigey'in şahsında, geleneğine sahip çıkmak; saygısının en yüksek bir mertebesi kabul ettiği yere, yüzyıllar ötesinden gelen Ana-Beyit mezarlığına arkadaşını defnetmek! İşte Aytmatov, hafızaları kazanmış toplumlarla, kendini efendi kabul eden toplumlar arasındaki çağımızın korkunç trajedisini böyle anlatıyor. Bu konuda Söylemez'in değerlendirmesi şöyledir: “*Her şeye rağmen Yedigey, Kırgızlarca kutsal sayılan Ana-Beyit mezarlığına arkadaşının cenazesini götürmüş, aldığı abdest, kıldığı namaz ve yaptığı dua ile İslâmiyet'e uygun bir şekilde defin merasimini yerine getirtmişti*”. Sovyet sisteminin dini yok sayma politikasının ne kadar yanlış olduğu anlatılırken (Söylemez 2002: 35), burada “*Yedigey'in, eski gelenek ve âdetleri, tabiat ve hayat şartları ne olursa olsun yerine getirmek ve onları korumak uğruna verdiği mücadelesi görülür*” (Söylemez 2002: 3).

Bugün insanları, mankurt yapmak çok kolay. Saçlarını kazımaya ve deve derisi geçirmeye gerek yok. Günlerce çöl sıcağında aç susuz bırakmaya da gerek yok. Bundan da öte efendilerin seni zorlamasına da gerek yok. Öyle bir serap yaratılmış ki ben mankurt olmak istiyorum diye yalvaracaksın. Nasıl mı? Toplumların tarihini, geçmişini, şarkılarını, türkülerini, destanlarını ve kendilerine güvenlerini yok ederek. Mankurt yapılan toplumların devinimlerini, yerel bir kıpırdanıştan başka bir şey olmadığına inandırarak ve konuştuğu dillerini, yerel bir şive imiş gibi göstererek.

Aytmatov'un yaşamı incelenirse, görülecektir ki, kendisi 1980'lere kadar Sovyet

Sistemi'ni desteklemiştir (Söylemez 2002:15; Kara 2003: 308). Kırgızistan'da veterinerlik ve ziraat fakültelerini bitirdikten sonra, yazarın toplumcu-gerçekçilik çizgisindeki başarılı yazıları nedeniyle, Sovyet Hükümeti onu eğitiminin devamı için Gorki Edebiyat Enstitüsüne davet ederek ödüllendirmiştir. Bundan sonra Aytmatov'un: Lenin Edebiyat Ödülü, Sovyet Devlet Edebiyat Ödülü ve Sosyalist İşçi Kahramanı Ödülü alması, onun sosyalist edebiyatın elitlerinden biri olduğunu göstermektedir (Kara 2003: 295). Öte yandan, mankurtlaşma olayını bizzat bu sistemde yaşayarak öğrendi. Bu sistemde, Rusya dışındaki diğer cumhuriyetlerin ve bu cumhuriyetlerdeki insanların mankurtlaşmaya başladığını hissetti. Mankurt terimine, ilk defa kendi ulusunun destanı olan Manas Destanında rastladı: “*Orada çocuk Manas'ın yaramazlığı ve dayanılmaz gücünden korkan Kalmakların, onu mangurt edelim deyip, söz bağladıkları şöyle cırlanmıştı...*” (Aytmatov ve Şahanov 2000: 147). Bunun dışında, Rusça bir edebiyat dergisi olan *Literaturnoye Obozreniye*'de çıkan mülakatında aynı konuya daha geniş bir açıklık getirmiştir: “*Mankurt; halk ağzında dolaşan efsane, benim anlattığım gibi bulunmaz. Fakat bu efsanenin prototipi Kazak halkında mevcuttur. Benim onları yüksek dereceye çıkarmam, felsefi anlamını derinleştirmem gerekirdi*” (Akmataliyev 1998: 24). Günümüzde mankurtlaşmayı iki şekilde değerlendirebiliriz. Birincisi, insanların iç benliğinden bir öteleşme-başkalaşma hâlini anlatır (Korkmaz 2004: 190): Bunlar efendileri gibi olmaya çalışanlardır. Onlar gibi konuşur, şarkı söyler ve onlar gibi giyinir. İkincisi ise daha derin bir sorundur. Kişi, bilerek veya bilmeyerek efendilerine hizmet eder. ‘*Gün Olur Asra Bedel*’ romanında Sovyet rejiminin, daha çok kültürel belleği tahrip ettiği anlatılmıştır: Bu kültürel tahrip, Nayman Ana gömütlüğü, Nayman Ana efsanesi ve Sarı-Özek mağdurlarının anlatımlarında verilmiştir (Korkmaz 2004: 79). Günümüzde ise dünyanın efendileri, teknolojik propaganda ile sanki efsanedeki deve derisi sarınmış gibi her gün beynimizi kuşatmaktadır.

Bu kadar da değil. Aytmatov'un bir eleştirisi de gizli den gizliye mankurt olan toplumlara. Aytmatov, bunu çarpıcı şekilde nasıl ortaya koyuyor, bir bakalım. ABD ve SSCB'nin ortak uzay istasyonunda çalışan bilim adamları Orman Göğsü Gezegeni'nden sinyal alırlar. Sinyalde, ortak uzay üssünde çalışan bilim adamları ile ilişki kurmak isteği iletilmiştir. Nihayet uzay istasyonunda bu buluşma gerçekleşir. Bundan sonra uzay üssü ile Dünya arasında iletişim kopmuştur. Uzay istasyonunda neler olduğunu merak eden bu iki süper güç durumu araştırmak için uzaya yeni bir ekip göndermişlerdir. Bu ekip uzay gemisinde bir not bulur. Bilim adamları durumu özetlemişler, gezegenine gittiklerini yazmışlar ve istendiği takdirde bu gezegen ile iletişim kurmak için şifre ve telsiz frekansını da not etmişlerdir. Sonunda Dünya ile Orman Göğsü Gezegeni arasında iletişim sağlanır. Orman Göğsü Gezegeni bilim adamlarının dünyaya gelmek istedikleri iletilir. ABD ve SSCB'nin politikacıları çok gizli bir şekilde toplanarak bu gezegendekilerin Dünya'ya gelme isteklerini reddederler ve Dünyalı uzay bilim adamlarının da Dünya'ya dönmesinin mümkün olmadığına karar verirler. Herhangi bir sızmaya karşı da Dünya yuvarlağının uzaydan ışın kalkanı ile korunmasına karar verilir. İşte o gün Boranlı Yedigey'in cenaze ekibi, Ana-Beyit mezarlığını içine alan uzay üssünün tel örgülerine ulaşmışlardır. Nöbetçi asker, yine o yöreden olan Kazak Teğmen Tansıkbayev'i aramış ve o da formalite icabı nöbet noktasına gel-

mişti. Yedigey, niyetlerini Kazakça anlatmak istemişti ki sanki o dili bilmiyormuş gibi davranan teğmen “*Yabancı yoldaş benimle Rusça konuş, şimdi görevdeyim.*” diye çıkışmıştı. Ana-Beyit mezarlığına giriş izni verilmeyen Yedigey çok sinirlenmiş, teğmene dönerek “*Yabancı dediğin kim? Kim yabancı? Senin babanın adı ne?*” diyebilmişti. Yedigey’in konvoyu geri dönerken, Yedigey bunu gururuna yediremez ve tekrar yer uzay üssüne döner. Ama vakit akşam olmuştur. Alınmış karar gereği Dünya’yı nükleer ışın kalkanına almak için füzeler ateşlenmektedir. Yedigey’in bindiği deve ürkünce oradan ayrılmak zorunda kalır. Cenaze konvoyunda Kazangap’ın oğlu Sabitcan da vardır. Yedigey, bu oğlanı yatılı okulda okutabilmek için Kazangap’ın çektiği sıkıntıları göz önüne getirir. Sabitcan, sadece basit bir memur olabilmıştır. Ama her şeyi biliyormuş gibi bir hâli vardır. Herkese hava atar. Haftalık veya aylık popüler dergilerden öğrendiği teknolojik bilgileri büyük bir bilim adamı pozlarında anlatmayı sever. O asla halk destanlarına inanmaz. Bunlar feodal toplumun yarattığı masallardır. Oysa bu kadar yüksekte atan Sabitcan, nöbet noktasında sus pus olmuş, doğru-dürüst bir Rusça ile niyetlerinin sadece Ana-Beyit mezarlığına gitmek olduğunu dahi teğmene anlatamamıştır.

Mankurtların efendisi olma yolunda, bu iki süper gücün birbirleri ile uzay ve nükleer silah yapımında yarışını anımsatan bu bilim-kurgu öyküsü, çıkarlarının doğrultusunda birleşebildiklerinin de örneğini vermektedir. Yalnız bu iki devlet değil, dünyanın diğer efendileri, bugün globalleşme adı altında insanları ve toplumları mankurtlaştırmıyorlar mı? Aytmatov, Kazak Teğmen Tansıkabayev’i ve Kazangap’ın oğlu Sabitcan’ı mankurtlaşmış birer karakter olarak karşımıza çıkarmıştır. Sovyet Sistemi içinde mankurtlaşmış iki karakter. Ama bunun yanında hâlâ deve üzerinde giden Yedigey ve hemen yanı başında bulunan uzay üssü tezatlığı çarpıcı şekilde verilmiştir. Acaba Yedigey’in temsil ettiği toplum, mankurt yapıldığı için mi olan bitenden habersizdir? Yoksa kendi temelleri üzerinde gereken değişimi gösteremeyen bir toplum oldukları için mi? Cengiz Aytmatov, burada gizliden gizliye değişim gösteremeyen toplumlara da göndermeler yapmaktadır.

Bu yapıtın en belirgin özelliği, her ne kadar mitolojik ve bilim kurgu öğeleri taşıyor olsa da, yalın bir gerçekçiliğin işlenmesidir. Sorguya dayanamayan öğretmen Abutalip Kuttubayev’in ölümünden sonra karısı ve iki çocuğunu da alarak Boranlı’dan ayrılmış ve izini kaybettirmiştir. Yedigey, çocukların gelecekte soyadlarından dolayı mahrum olmamaları düşüncesi ile güvendiği yer bilimci Yelizarov’a bu durumu anlatmaya ve ondan yardım istemeğe karar verir. Yelizarov, Sovyet Sistemi’nin yetiştirdiği güvenilir, sözünün eri bir insandır ve Yedigey’in dostudur. Aslında, Mankurt efsanesini ilk kaleme alan kişidir. Yedigey Alma-Ata’ya gider ve ikisi beraber resmî dairelere girerler. Yedigey, Sarı-Özek’e dönüşünden 3 hafta sonra resmî bir mektup alır. Mektupta, Abutalip Kuttubayev’in eylemlerinde suç unsuru bulunmadığı, tamamen suçsuz olduğu ve aklandığı yazılmıştır. Yelizarov da Yedigey’e bir mektup göndermiştir. Mektupta Abutalip Kuttubayev’in sorgusunu yapan yargıcın görevden alındığı yazılmıştır. Eski bir Moskovalı komsomol (Komünist Gençlik Birliği Üyesi) olan Yelizarov, Ekim devrimine inanmış, ona ümit bağlamış, ama yapılan yanlışlıkların, beceriksizliğin çok pahalı ödendiğini, bu denenmemiş yolun yeni bir safhaya girdi-

ğini söylemiştir Yedigey'e, Alma-Ata'da buluştukları zaman. Yelizarov'un şu sözleri kayda değer: “*Yedigey, hayat değişmelerle, yenilenmelerle doludur. Görüyor musun? Yedigey, zaman nasıl değişiyor? Daha üç yıl önce mesela buraya gelmeyi aklına bile getiremezdin. Ama bugün korkmadan konuya eğiliyor ve buraya geliyorsun.*” Aytmatov, Sovyet toplumunda değişimin ilk kırıntılarını vurgularken, hangi rejim olursa olsun her toplum adına özgün bir gerçekçiliğe ve adalete dayanmayan bir sistemin yanlışlıklarını halkın çok pahalıya ödeyeceğini vurgulamaktadır.

*

Abutalıp Kuttubayev'in defterinde yer alan 'Cengiz Han'a Küsen Bulut'³ adındaki efsaneyi, sorgu yargıcı Tansıkbayev, mahkemede Kuttubayev'e karşı güçlü bir delil olarak sunmuştur. Aslında bu epik, '*Gün Olur Asra Bedel*' romanının bir devamı idi ve bu roman içinde yer alacaktı. Sovyetler Birliği'nde bu bölümün basımına izin verilmedi. Cengiz Aytmatov, bunu ancak on yıl sonra ayrı bir kitap olarak yayımlatabildi. Öykü, şöyle anlatılmıştır:

Cengiz Han, imparatorluğunun en şaşalı günlerini yaşamaktadır. Tüm Asya bozkırının hâkimidir. Bir gün altın otağına kâhin bir keşiş gelir. Cengiz Han'a şöyle der: “*Ey büyük Han, ben buraya, Gök-Tengri'nin iradesiyle, sana yukarıdan özel bir işaret, bir belirti gösterileceğini bildirmek için geldim.*” Beyaz bir bulutun, Cengiz Han'ın hep tepesinde olacağını, onu takip edeceğini ve bunun Gök-Tengri'nin bir lütfu olduğunu ancak dikkat etmediği takdirde, bulutu kaybedeceğini, bunun da kudretini yitirmek anlamına geleceğini anlattı. Cengiz Han'ın yapacağı Avrupa seferine kadar bu garip olay unutuldu gitti. Bundan iki yıl sonra Büyük Han, Avrupa seferine çıkmaya karar verdi. Bozkırların hükümdarına bu kararı aldırın egemenlik sınırlarını genişletme, hükmetme ve kudret tutkusu, zenginliği göz kamaştıran o ülkelerde akıl almaz ganimetlerin varlığı idi. Teşkilatçı, ihtiyatlı ve açık görüşlü olması sebebiyle Cengiz Han şu buyruğu ortaya koydu: Ordu ile birlikte gelecek kadınların çocuk doğurmalarını yasakladı. Bu şartların doğurduğu bir zorunluluk, eski bir gelenek idi. Çünkü kadınlar ve çocuklar orduya büyük bir yük oluyor, hatta bir saldırı sırasında muhaberenin kaybedilmesine neden olabiliyorlardı ve Cengiz Han, konvoyları, tümenleri, sürüleri, yüklü deve katarları ile topyekûn batıya doğru akmaya başladı. Tepesinde bir beyaz bulut, onu hep takip ediyor, ondan ayrılmıyordu. Yolculuk günlerce devam etti ve Cengiz Han'ın tepesindeki beyaz bulut onu bırakmadı, Ta ki Sarı-Özek bozkırına gelene dek. Ta ki seferin on yedinci gününde muhafız subayı ile sancağının altın başlı ejderhasını işleyen kadın arasında bir aşk öyküsü ve meyvesi bir çocuğun ortaya çıkışına kadar. Asya'nın ve hatta gelecekte Avrupa'nın fatihi olacak Büyük Han'ın buyruğuna nasıl karşı gelinebilirdi? Bu ne büyük bir cüret idi? Cengiz Han, bu buyruğu daha yola çıkmadan önce vermemiş miydi?

Bu suçu işleyenler, Yüzbaşı Erdene ve sancak nakışçısı kadın, Togulan idi. Togulan'ın hizmetçisi olan yaşlı kadın Altın da onlara yardım ediyordu. Suçluların idamına karar verildi. Sarı- Özek Bozkırında ağaç bulunmadığından bir deveyi idam sehпасı olarak kullanacaklardı. Deveyi ihtirdılar. Davlumbazlar ve davullar çalmaya

3 Cengiz Aytmatov, *Cengiz Han'a Küsen Bulut* (Çeviren: Refik Özdek), İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2001.

başladı. Bu gürültü, toplanmış kalabalığı çoşturuyordu devenin bir tarafına Erdene'yi, diğer tarafına da Togulan'ı boğazlarından ilmik geçirilmiş şekilde tuttular. Sonra deveyi ayağa kaldırdılar. Devenin hörgücünün her iki yanındaki iplerin ucunda onların dengelenmiş cesetleri sarkıyordu. Cengiz Han ve maiyeti yoluna devam etmiş ve bozkırda sadece Altın ve bebek kalmıştı. Ne yapacağını bilemeyen Altın, çaresizlik içinde bir oraya bir buraya koşuyordu. Uçsuz bucaksız Sarı-Özek bozkırında ne tüten bir ocak görebiliyordu, ne de tüten bir duman. Yelizerov, dememiş miydi? “*Sarı-Özek'te dinozor yumurtası bulmak, insan bulmaktan daha kolaydır diye.*” Yaşlı kadın, önce Çin'de köle yapılmış, Cengiz Han'ın Çin seferi sırasında kurtarılarak Cengiz Han'ın ordusunda, bayraklara o eşsiz ejderhaları, yıldızları nakış eden Togulan'ın hizmetine verilmişti. Hiç evlenmemişti. Bu ıssız çölde bir bebekle şimdi ne yapacaktı? Çocuğu ne ile besleyecekti? O kızgın güneş altında dolaşırken, çocuğu besleyecek bir ana bulmak umuduyla, kucağında çocuk devamlı koşuyordu. Cengiz Han'ın tepesinde duran o beyaz bulut, şimdi onların tepesindeydi ve onları bırakmıyordu. Çocuk acıkmıştı ve durmadan ağlıyor, meme istiyordu. Cengiz Aytmatov şöyle devam ediyor. “*Umutsuzluk içinde ne yapacağını bilemeyen Altın, bir taşın üzerine oturdu. Elbisesini yırtarak, sapsarı memesini çocuğun ağzına uzattı:*

—*Al bak, sütüm yok benim. İnandın mı şimdi. Sütüm olsa sana vermez miydim? Zavallı öksüzüm. Olmadığını anla da bana eziyet işkence yapmayı bırak artık. Ne dediğimi anlıyor musun? Konuşmak istiyorum işte, İstersen alay et benimle. Memele-
rimle de alay et! Ey tanrım ne büyük ceza bu!*

Çocuk memeyi ağzına alır almaz sustu. Çocuk beklediğine kavuşmuş, diş etleri ile memeye iyice yapışmış, şapur şapur dudaklarını oynatıyor, küçük gözleri sevinçten açıp kapanıyordu.

—*Hey, ne oluyor sana? dedi Altın. Kızgınlıktan çok çaresizlikten öyle konuşuyordu. Tamam mı? Anladın mı şimdi? Az sonra daha çok bağırarak, daha çok ağlayacaksınız... Ama hayret! Bebek ağzını ayırmıyordu onun memesinden. Tam aksine, yüzü mutluluktan parlamaya başlamıştı!*

Altın, memesini hafifçe çocuğun ağzından çekti. Apak süt damladığını görünce bağırmaktan kendini alamadı. Şaşı kaldı. Tekrar verdi memeyi çocuğun ağzına, sonra yine çekti ve gerçekten süt geldiğini gördü...

—*Tanrım! Yüce tanrım! diye bağırdı. Sütüm var benim, sütüm var! Beni duyuyor musun? Küçüğüm. Gerçek süt bu! Annen olacağım senin. Artık açlıktan ölmeyeceksin. Gök Tengri bizi duydu, zavallı yavrum!”*

Cengiz Han'ın tepesinde, onu kollayan beyaz bulut, artık ufuklarda bile görünmüyordu. Cengiz Han, bunu uğursuzluk saydı ve seferini iptal ederek tekrar bozkırlara geri döndü.

Cengiz Aytmatov; doğanın ritmine ve kurallarına karşı konulamayacağını, bunun gerek birey gerekse toplum için büyük felaketlere sebep olacağını söylemiştir. Şamanizm öğeleri taşıyan bu öykü, eski Türk boylarının, umutların tükendiği yerde ilahi adalete yaptığı bir göndermenin anlayışını yansıtmaktadır. Eski Asya halklarında

başa deve derisi geçirilmekle başlayan mankurtlaştırma (köleleştirme); günümüzde totaliter rejimlerde görülmüş ve gelecekte de teknolojik propaganda ile yaratılacak robot insanlarda kendini bulacaktır (Kolcu 2004: 229). Aymatov'a göre nice mankurtlar yaratacak olan hükmetme tutkusunun, Cengiz Han'da olması ile günümüzün efendilerinde olması arasında hiçbir fark yoktur. Gerçekte Stalin, Cengiz Han tiplemesi ile eleştirilmiştir (Enginün 1992: 451-452). Sosyal düzenlerin, tanrı katında ilahi bir adaleti aratmaması gerekir. Yazarın ısrarla vurguladığı tema, totaliter rejimlerdeki "Devlet bir sobadır ve yakıtı da insanlardır." anlayışının değişmediği sürece, hüsranın kaçınılmaz olduğudur.

Sonuç olarak, insani değerler öyle bir günde gelişen olgular değildir. Toplumlar; tarihleri, dilleri, masalları, mitleri ve dinleri ile bir bütündür veya tam bir millet olabilir. Cengiz Aytmatov, bize bunu anlatıyor.

Kaynakça

- Akmataliyev, Abdıldacan (1998), *Cengiz Aytmatov'un Dünyası*, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları. (Yazar bu bilgiyi; Literaturnoye obozreniye (No:2,1984) adlı dergiden derlemiştir).
- Aytmatov Cengiz ve Şahanov Muhtar (2000), *Kuz Başındaki Avcının Çıtlığı*, Ankara, Toklun Yayınları.
- Demir, Ahmet (1995), *Moğolların Gizli Tarihi*, Ankara, TTK Yayınları. (Cengiz Han'ın Nayman boyuna nasıl son verdiği anlatılır).
- Enginün, İnci (1992), "Cengiz Han'a Küsen Bulut", *Türk Dili*, 492: 451-452.
- İnan, Abdülkadir (1960), "Nayman Boyunun Aslı Meselesi", *Bellekten*, XXIV:96:539-545. (Naymanlar,
- Kara, Halim (2003), "Cengiz Aytmatov; Kuşatılmış Bir Zihin?", *Journal of Turkish Studies (Türklük Bilgisi Araştırmaları)*, 27: 293-308.
- Kolcu, Ali İhsan (2002), *Bozkırdaki Bilge; Cengiz Aytmatov*, Ankara, Akçağ Yayınları.
- Korkmaz, Ramazan (2004), *Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri*, Ankara, Türksoy Yayınları.
- Moğolistan'da Altai (Altay) dağlarında ve Selenge ırmağı boylarında oturan ve Türkçe konuşan bir boydur.)
- Orkun, Hüseyin Namık (1946), *Türk Tarihi, Cilt 1*, Ankara, Akba Kitabevi Yayınları. (Juan-Juanlar, önceleri Hun imparatorluğuna bağlı bir boy iken, ancak 270 senesinden sonra Asya'da hâkimiyet kurmayı başarmışlardır. Göktürkler, Juan-Juan'lara tâbi bir topluluk olarak yaşamışlardır. Ancak, Gök-Türk'lerin hakanı Bumın Han, Juan-Juan'ları varlığına son vererek Gök-Türk devletini kurmuştur.)
- Söylemez, Orhan (2002), *Cengiz Aytmatov: Hayatı ve Eserleri Üzerine İncelemeler*, Ankara, Karam Yayınları.